

ДА БЕЛАРУСКАГА ЧЫТАЧА

Увесну 1648 г. казацка-татарскія аддзелы разьбілі пад Жоўтымі Водамі і Корсунем рэгулярныя войскі Рэчы Паспалітай. Пасьля пэрыяду г. зв. «залатога міру» ва Ўкраіне ў 1638—1648 гг. ніхто не чакаў, што казакі заключаць хаўрус з татарамі і ўздымуць паўстаньне. Яго ачоліў ужо сталы Багдан Хмяльніцкі, які дагэтуль не вызначаўся вайсковымі талентамі. Ён, бадай, ня быў выбітным вайскаводцам, але, безумоўна, ўвайшоў у гісторыю як выдатны палітык. Больш за тое, ён умеў знаходзіць у сваім атачэньні адпаведных выканаўцаў сваіх задумаў. Паўстаньне выбухнула ў час, калі ў Мерачы паміраў кароль Уладзіслаў IV Ваза.

Неўзабаве ўсё памежжа ахапіла полымя бунту, а ўвосень таго самага году моцная казацкая армія скіравалася ў глыб Каралеўства Польскага і дайшла аж да Віслы. Спачатку Хмяльніцкі хацеў любым коштам захаваць мір зь Вялікім Княствам Літоўскім, каб пазьбегнуць вайны на два фронты. З поўначы яго ў любы момант маглі атакаваць літоўскія войскі, таму казакі ўвесь час мусілі трымаць пэўныя сілы для абароны паўночнага напрамку. Таму ўжо ўлетку 1648 г. Хмяльніцкі паслаў на тэрыторыю ВКЛ узброеныя аддзелы, каб паспрабаваць узьняць сялянскае паўстаньне на Беларусі. Казацкія загоны перайшлі мяжу Вялікага Княства Літоўскага, і запалалі Берасьцейскае, Менскае, Мсьціслаўскае, Наваградзкае, Смаленскае і Віцебскае ваяводзтвы. Аднак улады Княства зрэагавалі імгненна і больш эфэктыўна, чым Каралеўства, бо ўзначаліў сьпехам нанятых войскі палявы гетман літоўскі Януш Радзівіл. (Вялікі гетман літоўскі Станіслаў Кішка быў ужо стары, зьнясілены хваробай, таму ён ня браў актыўнага ўдзелу ў грамадзкім жыцьці.) Радзівіл, як і іншыя магнаты Княства, дамагаўся прызначэньня вайскаводцам аб'яднаных польска-літоўскіх сілаў. Ён спасылаўся на прэцэдэнт 1621 г., калі ня стала гетманаў Кароны (пад Цацорай загінуў Жалкеўскі, а Станіслаў Каныцпольскі трапіў у турэцкі палон) і армію пад Хоцімам узначаліў Ян Кароль Хадкевіч. На жаль, у 1648 г. польская шляхта падобнага не дазволіла, што прывяло да ганебнай паразы пад Пілаўцамі. У гэтай сытуацыі пастанавілі не дзяліць літоўскіх войскаў, г. зн. не аддаваць іх пад камандаваньне рэгімэнтараў Кароны [рэгімэнтар — у даўнім войску РП (з XVII ст.) намесьнік гетмана, які ажыццяўляў камандаваньне цэлым войскам ці яго часткай. — *заўв. перакл.*]. Вырашана было не пасылаць польскія войскі ў Літву. Дайшло да першых баёў, якія спачатку вялі магнацкія і павятовыя харугвы, а потым наёмныя войскі Княства.

17 лістапада 1648 г. каралём польскім і вялікім князем літоўскім абралі Яна Казімера — брата Ўладзіслава IV. Як сьведчыць адзін нямецкі афіцэр, у той час як уся шляхта зьбіралася на каранацыю ў Кракаў, Януш Радзівіл скіраваўся на поле бою.

Баі не спыняліся ўвосень і ўзімку. Бліскучую апэрацыю супраць казакоў ва ўсходняй Беларусі правёў князь Друцкі-Горскі, а на захадзе энэргічныя дзеянні вёў Рыгор Мірскі. Прыехаўшы ў войска па абраньні караля, Януш Радзівіл працягваў пасьпяховую кампанію ўздоўж ракі Прыпяць. Яе спынілі толькі весткі пра замірэньне, заключанае 17 лютага 1649 г. паміж Рэччу Паспалітай і казакамі да 22 траўня. Абодва бакі, нягледзячы на мірныя перамовы, стараліся выкарыстаць гэты час, каб максымальна мабілізаваць сілы.

Плянуючы вайсковыя апэрацыі, прымеркаваныя на той час, як скончыцца замірэньне, Багдан Хмяльніцкі разьлічваў, што палявы гетман Януш Радзівіл з асабістай непрыязнасьці да свайго манарха адмовіцца ад актыўных дзеяньняў і казацкім войскам адкрыецца шлях у глыб Кароны.

Улетку пры падтрымцы татарскага хана Іслама Гірэя III на захад рушыла вялікая казацкая армія (паводле ацэнак некаторых польскіх гісторыкаў, Хмяльніцкі ў 1649 г. здолеў мабілізаваць вельмі шматлікае войска). У той час войскі Кароны зачыніліся ў Збаражы і чакалі там дапамогі сілаў, якія зьбіраў кароль. Між тым Ян Казімер задумаў цікавы стратэгічны ход. Адначасова зь ягонай выправай на Збараж са сьпешна сабраным войскам з поўначы мусіла рушыць армія Вялікага Княства Літоўскага на чале зь Янушам Радзівілам. Хмяльніцкаму нічога не заставалася, як скіраваць частку сваіх сілаў на поўнач, каб прыкрыць свой тыл і сталіцу Ўкраіны Кіеў. Тым самым ён аслабляў свае галоўныя сілы. (Празь некалькі стагодзьдзяў у падобнай сытуацыі апынулася Нямеччына, у 1914 г.) На чале адпраўленай казацкім гетманам на поўнач коннай арміі стаў былы палкоўнік рээстравых казакоў Рэчы Паспалітай Станіслаў Міхал Крычэўскі. Хуткім фарсіраваным маршам ён дайшоў да Лоева і засьпеў Радзівіла зьнянацку. Аднак, нягледзячы на перавагу сілаў, Крычэўскі зазнаў адчувальную паразу і загінуў сам.

Усім гэтым падзеям прысьвечаная кніга, якой, магчыма, зацікавіцца шаноўны чытач. На гэта спадзяецца яе аўтар, бо апісаньня ваенных дзеяньні праходзілі на тэрыторыі Беларусі. Прадзеда яе сёньняшніх насельнікаў на ўсіх франтах абаранялі межы тагачаснай Рэчы Паспалітай абодвух народаў...